

SUVISTELT LUULEMAASTIKELT

Eva ja Mart Velsker

Kanepi pole esimene koht, kuhu me Karliga keelt koguma läheme, aga ta on üks esimestest, Kanepi kaudu siseneme me koos temaga Vanale Võrumaale. Me kõik oleme noored, aga Karlil on kohustus välja paista vanem ja targem ja mõne aastakese ta ju vanem ongi. Karl peab olema väärikas, sest ta juhib ekspeditsiooni, jagab ülesandeid, teeb plaane. Tõsi, temast veel vanem on Salme Nigol, aga ta on juba nii vana, et tal pole mingit kohustust olla nii- või teistsugune. Salme küsib Eva käest Kanepis, mitmendas klassis ta õpib ja küsimus tekitab rõõmsat elevust. Küsimus sobib neile, kes tahavad olla noored. Me tahame ja meil kõigil peale Karli on lausa kohustus olla noor. Keskkool on kõigil hakanud juba meelest minema, vanaduse eelaimdus on meid kätte saanud, aga me peame seda viimase hetkeni ignoreerima. Tuleb võtta noorusest viimast.

Imelik on see, et Kanepis tantsitakse ja tantsitakse pööraselt. Minu arust varem Alal ei tantsitud üldse. Hiljem võibolla tantsiti, aga sellest ei ole ühtki mälu pilti. Kanepi on keeleekspeditsioonide tantsukeskus. Tantsivad muidugi need, kes püüavad kõigest väest ikka veel olla noored, Karl mitte, tema on vanem ja näib elust mõndagi teadvat. Karl teeb ühe ja teise inimesega koos pikki jalutuskäike, aga peatuspaigas istub ta keset pooltühja ruumi toolil ja loeb kõva häälega luuletusi. See võiks ju sobidagi inimesele, kes juhib teisi ja jagab teistele õpetussõnu, kui vaid need värsid ei oleks nii müstilised ja morbiidsed:

*Nii ilus on surra kui oled noor,
nii päikesen magama minna.*

Mind tegelikult häirib see luuletus. Eriti see, et noorelt suremine peaks olema ilus ja – mis veel hullem – see peaks olema magus. Ma olen praegu otsustanud nooruselt võtta, mis võtta annab, ja siis räägitakse mulle hoopis midagi muud – nagu tantsimine ei võikski olla ilus ja magus. Luuletus häirib, aga ta on samas selline, et temast ei saa lahti.

Nii tantsu kui ka luuletuste lugemist tundub Kanepis olevat eriti palju, kuid nad ei toimu samal ajal, ei saa toimuda, sest muusika on väga vali

ja luulelugemine vaikne. Nii saavad siiski ka tantsijad osa morbiidsest sõnumist ja see on tegelikult maastikuski juba sees. Erastvere hooldekodu elanike nimetud hauad, bussipeatus kiriku lähedal. Siia tullakse ja siit minnakse ikka bussiga, busse käib siin rohkem kui mõnes teises Lõuna-Eesti nurgas. Aga kui buss veel ei ole tulnud, istutakse kirikaia müüri ning sealtpoolt müüri kostub surnute hääli. Midagi olulist ühendab ometi kõiki, nii neid, kes surnute hääli kuulevad, kui ka neid, kes teevad näo nagu nad ei kuuleks.

*Su ümber on sõprade leinai koor,
sa nende südamen igavest noor*

Sõprade südamen ollakse igavesti noored, peaaegu lapsed. Ja nii ka järgmistel kordadel.

*

„Ühele lapsele“ räägib lapsest ja räägib lõpuks veidi ka surmajõe rannas jalutamisest. Minu jaoks asetub see luuletus ometi järvemaastikule, seda tänu esimesele salmile:

*Su hele naer mu tuppa äkki põikas,
su hele naer
mu raamatute nukrust läbi lõikas
kui järve aer.*

Kirikumäel on meie retkede kõige tähtsam järv. Me elame üleval mäe otsas ja järv on all orus. Just siin tundub, et oleme omadega mäele jõudnud, vaade asetab vaataja tühisest elurähklusest kõrgemale ja äratab üllaid tundeid. On ka lapsi, kes mängivad „tuulispäana terves talus“. Õieti siis üleminekuajal veidi laokile jäänud puhkekeskuses, aga talusid on siinkandis peetud ja sellest räägitakse. Pisikese päiksepoisina tormab ringi väike Sander ja – uskuge või mitte – neil hetkedel, kui ta korraks tormamise järele jätab, suudab Ervin teda õhus hoida ühel käel.

Ma ei kuule praegu täpselt, kas keegi Kirikumäel seda luuletust tegelikult loebki. Eva mäletab, et Karl luges seda Kanepis ja seda ma usun, sest seal jätkus luuletusi hommikust õhtuni ja õhtust hommikuni. Siin on aga

järv ja vaade järvele ja õhtused suplused. Tegelikult ka aerud ja kollane kummipaad. Paat on pisike ja sellega ukerdatakse kalda lähedal. Pisikesed on aerudki, liiga väiksed selleks, et nukrust ootamatult läbi lõigata, aga lõikavast heledast naerust puudust ei tule ja ma näen ühelt pildilt, et kui Eva ja Sander kõrvuti naeratavad, siis nad on ühte nägu.

Me keegi – ja eriti mitte Karl – ei saa unustada, et siinsamas lähedal on Mauri küla. Need, kes on Maurile sattunud õigel hetkel, kõnelevad ära-seletatud nägudega ilmutuslikust hobusest. Mina nende hulgas pole, sest ekspeditsioonidel hargnetakse gruppidesse ja igale grupile ilmutusi ei jagu. Võib-olla olen minagi seda looma näinud, aga siis argisemal hetkel, kui ta oli lihtsalt niisama üks hobune. Ma olen kade neile, kes on sattunud Mauri külla just õigeaks ajaks ja jumalikust lahkusest osa saanud. Olen kindel, et selline lahkus on end sealkäijatele näidanud. Kui ma ka jumala olemasolus kahtlen rohkem kui Karl, siis see ei takista mind uskumast hobustesse ja lahkusesse.

*Kuid vägitöö on leina naerdes kanda,
kuid vägitöö*

Välitöötajad suvisel Kirikumäe luulemaastikul 1995. Foto erakogust

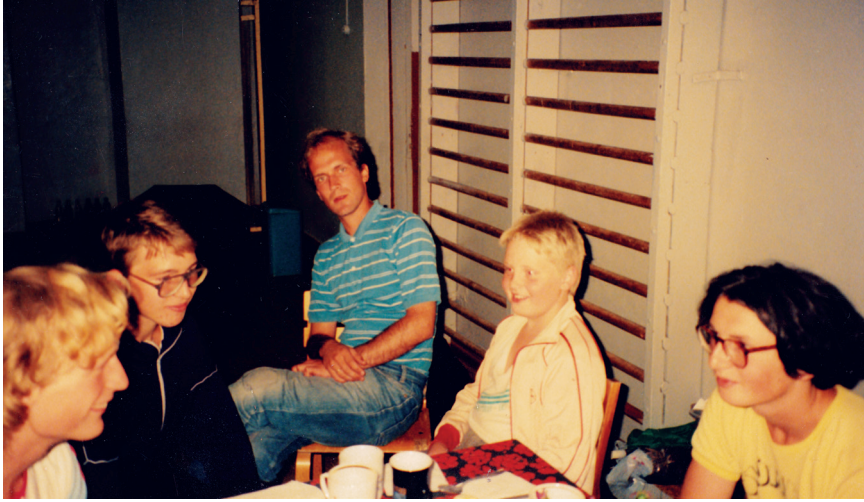
Mis lein ja mis töö? Küsimusi on kogu aeg rohkem kui vastuseid, praegu on siiski suvi, järv, aer, hobune. Ja kui me midagi teada tahame, siis küsime keelejuhtidelt.

*

Oleme käinud külast külla, küsitlenud igivanu inimesi, kes mäletavad Vabadussõda, Koidula põrmu ümbermatmist ja kõike muud uskumatut. Aga me teame ka, et moodne keeleteadus ei otsi ainult arhailises murdes kõneldud lugusid kaugest minevikust, vaid tunneb huvi igasugu inimeste keele vastu. Oleme Loosis ja Karl tahab salvestada erinevaid põlvkondi. Sute küla vanainimesi peame ikka küngastelt ja orgudest taga ajama, aga noorematele inimestele saab käsu kätte anda – kindlaks kellaajaks ilmutagu koolimajja, siis on meil tehnika valmis pandud ja me tahame saada kõiki-dele küsimustele selgeid vastuseid just selles keeles, mida nad igapäevaselt kõnelevad. Nii me kohtumegi koolipoiss Jan Rahmaniga, tema on üks neist, kelle Karl on kohale kutsunud. Süsimustade juuste ja prillidega poiss jääb kohe meelde. Keegi meist ei tea veel, et Janist saab tuntud võru kirjanik, keegi ei tea isegi seda, et Sute küla retk annab ainese uhkele teaduspublikatsioonile. Seda viimast võiks vähemalt oletada, aga muid oletusi meil pole, on ainult küsimused, mida keelejuhilt või mõnikord ka iseendalt küsida. Tegelikult on isegi küsimustega raskusi, sest kes see täpselt teab, millest külapoisid on nõus rääkima. Näib, et Evar nendega ikka mingi kontakti suudab luua – koolivõimla redelite taustal tehtud pilt tõendab, et Evari ja Jani vahel tekkis koguni silmside. Neid kõige õigemaid küsimusi taipame aga hiljem, kui Jani tekstid ilmuma hakkavad.

*mille vesi likõ om
mille tetti tuuma pomm
mille kakõnu mu tsuvvaq
taha hinnäst ullis juvvaq
a mille, a mille, a kuis tuu nii saa*

Mis puudutab purjutamist, siis see on üks väheseid asju, mida Karl ei valda. Näeme Lõuna-Eesti retkedel küll teda mõnikord ka veiniklaasiga, kuid see tähendab vaid seltskondlikku mekutamist, midagi rohkemat sellele ei järgne. Karl võib küll purju jääda keelest või luulest, aga alkoholiga ei pea isegi katsetama.

Noor keelejuht, koolipoiss Jan Rahman ja tema usutlejad Loosis (1991). Foto erakogust

*

Pikakannu, see on tähenduslik koht. Lugusid sealtkandist oleme ammu kuulnud, nüüd oleme kohal. Käime ringi mööda külasid nagu ikka ja elutseme väärrika koolimaja kõrval pisikeses õdusas internaadis. Meid on vähe ja me oleme otsekuu metsade vahel redus. Sel suvel sajab palju vihma, rohkem kui kunagi varem, nii mulle tundub, aga need on suvised soojad valingud ja mis õieti saakski olla paremat, kui istuda koos väikeses toas, rasked piisad akendele rabisemas, ja rääkida ja mängida ja naerda. Naerda, nii et kõht haige, kui mängime puhketoast leitud lapsepõlvemänge, kirbumängu ja seda teist, mille nimi on vist „Ole osav“ ja millele Ervin peagi täienduse leiutab. Kolm vooru igatühele: „jooksev metsiga“, „jooksev keelejuht“ ja „jooksev grupijuht“. Ja kõige vägevam on mõistagi see kolmas. Küsige, õpetame!

Ega ei saja muidugi kogu aeg, tee kuivab ja rohi kuivab ja me muudkui kogume murret, kõnnime mööda Lõuna-Eesti maastikke, päriselt ja mängult ja päriselt. Maja kõrval on isegi bussipeatus, veel käivad isegi bussid, olgu või harva, ja kuhugi me sõidame. Seisame peatuses ja vaatame üle tee, kus on klassikaline eesti aas, niit, rohumaa.

Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad

„Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad – huvitav, aga silme ette tuleb midagi rohelist,“ ütleb Karl või Mart, aga sel ei olegi vahet, nahunii lähevad kogu aeg sassi. Ja see äratundmine tabab teisigi ja jääbki püsima: valged ristikheinad, aga roheline aas.

Tuul mängib lillelõhnaga

„Jaa, ja tuul mängib lillelõhnaga, siis hoopiski oleks nagu keset putukate suminat,“ ütleb Mart või Karl, aga vahet ei olegi, nahunii on sassis. Ja tõepoolest, nii see on, putukate sumin ümberringi.

*Nüüd õitsvad kodus valged ristikheinad,
Tuul mängib lillelõhnaga –
Mu ümber sala laulvad vaiksed leinad.*

*Ja sääl, kus tee nii pikk ja tolmune
Viib sinimetsa poole kaugele,
Sääl kasekõne loob kui pilvi teele,
Et kanda kojukutset minu meele.*

*Ja sala laulvad minu vaiksed leinad,
Et õitsvad kodus valged ristikheinad.*

Neid tolmuseid teid me kõnnime siis ja edaspidi, ja kuhugi meid kutsutakse.

*

Suvi saab otsa, suvised rännud jäävad seljataha, aga ega luule ei kao, maastikud ei kao, need ainult muutuvad ühest vormist teise. Ikka õitsevad, ikka on teed, lihtsalt ristikheinast saavad riided ja tolmust jää.

VALGED RIIDED ÕITSEVAD

*Kirjutusmasina tähed talveunes kärbestena,
hingeaur ja heleda värvi tükikesed
kleepuvad lõimisse.
Sina läksid paplitele, sina läksid pärnadele,
valged riided õitsevad ja silmad
on silmili.*

*Laugude avali läige, kõikenägev müür,
kasvab toast teele,
nagu polekski ükskõik, mis kaldal olen,
kui kogu meri särab
urbse jääna.*

Ju see saab kirja talvises valguses, talviti saab kirja suviselt kogutu, lood linakakkumisest ja peelte kolksumisest. Paberile tekib pilte, mida jagada ja teelaua ümber räägitud juttude juures silmitseda. Aga pildid mälus on käänulisemad ja sõnadesse jõuavad need isemoodi.

Lüüme kivi. Lüümed on need suvised õhtupoolikud, kui päevased retked on tehtud ja saab istuda Otsal laguneva maja kõrval puudesalus ja lugeda luuletusi. Vahest oli seal isegi kivi? Lüüme, sõnaraamatu järgi 'selge' ja 'läbipaistev', aga silme ees on häguselt kumendav päikesevine. Otsa suvi on kuum, me elame katusealustes tubades ja meil käib palju külalisi. Otsal on juba veidi raamas kolhoosimajade kõrval mõni vana mõisahoone, kus ühe elaniku käest kuulnud peaaegu *a*-ga hääldatud *mõis* Karli elevile ajab. Me kõnnime pikki maid ja päike lõõskab. Kõökülas saame jalgu puhata imepuhtas jahedas majas, õuemuru on perepoeg kääridega ära püganud ja mõne meist võiks vanaperenaine kohe sealsamas miniaks jätta. Läheme siiski edasi või tagasi suvelõõma ja leiame varjuliste puude alt jäiselt külma Piusa jõe, kus õndsas ohkega jalgu jahutada. Õhtul joome pika laua ääres teed, istume puudesalus ja muudkui loeme üksteisele luuletusi, Mart on enne tulekut sattunud antikvariaati ja nii on meil kaasas erakordselt palju raamatuid. Aga peastki deklameeritakse.

Kõik on kuidagi kerge ja hele ja alles hiljem kuulen, et Karl on kogu aeg muretsenud, sest Tartu majas on remont, katus maas ja kui peaks vihma sadama hakkama, siis võivad hukka saada raamatud. Ja mis saaks siis luulest?

Vihm tuleb viimasel õhtul, äikesega, Tiidul lööb välja allergia ja kõik pudenevad laiali. Luulega ei juhtu midagi, maja jääb püsti ja teed kutsuvad endiselt.

*

Need teed, lõputud teed, tahaks lausa öelda, mis viivad meid läbi Lõuna-Eesti maastike, saavad alguse Mulgimaalt Alalt. Ma usun, et siit saavad alguse ka rännud luulemaastikel, kuidas teisiti olla saabki.

Oleme aeglaselt käinud, järele jätmata iial.

Tulime teele ühel hommikul, ammu, oh jaa, väga ammu.

Oleme käinud piki maanteid ja jalgradu, läbi steppide ja tasandike.

Ma ei mäleta, kas juba siin astub eesti luule kõrvale hispaania luuletaja, muidugi me teame teda, kellel siis Loomingu Raamatukogusid kodus ei oleks, aga Karli vaimustus paneb meidki seda uuesti lugema. Võibolla juhtub see ka hiljem, varsti, Võrumaal lööb kõik lokkama, aga motiivid hakkavad idanema juba siin Mulgimaal: Ala saunas alles häbelikult uuritud salapärased kublad, Kanepis juba kirbupahvak lahke vanatädi murule laotatud tekist, Lepassaares kirbutuba, kus igal õhtul riideid raputada. Teed, mis saavad omaette nipernaadiliku tähenduse, kaasapandud meepurgid ja paksud kapsad, suitsusaun Kerepäälse külas. Motiivid, mis põimuvad elus ja luules, olemise hõng, õnnelik lüümus,

Kas mäletad? Terve päev, pikem kui pikk: oli sulneid hetki,

oli väsinud samme, oli vermeid jalgadel;

kõik läks kui linnulennul.

Ja äkki olemegi siin. Kus? Ühe mäe tipus.

***

Tekstis on tsiteeritud Henrik Visnapuu, Gustav Suitsu, Jan Rahmani, Ernst Enno, Carl Reeni ja Vicente Aleixandre luuletusi.